

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Uğur UZUNKAYA

Doç. Dr., Erzurum Teknik
Üniversitesi
uguruzunkaya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4534-9305>

Buddha Śākyamuni, Śāriputra ve Avalokiteśvara: Muhtelif Meselelere İlişkin Eski Uyğurca Fragmanlar

*Buddha Śākyamuni, Śāriputra and Avalokiteśvara: The
Old Uyghur Fragments on Various Topics*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 15.12.2022

Yayım Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Uzunkaya, U. (2022). Buddha Śākyamuni, Śāriputra ve Avalokiteśvara: Muhtelif Meselelere İlişkin Eski Uyğurca Fragmanlar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1541-1570.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1202194>

Uzunkaya, U. (2022) Buddha Śākyamuni, Śāriputra ve Avalokiteśvara: The Old Uyghur Fragments on Various Topics. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1541-1570.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1202194>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

* Bu yazı TÜBA-GEBİP tarafından desteklenmiştir.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Eski Uygurca; dinî ve din dışı bir yazınsal geleneğe dayanmaktadır. Din dışı Eski Uygurca edebiyat; manzum ve mensur olarak ekseriyetle astronomi, takvim, tıp, hukuk konulu ve gündelik hayata ilişkin muhtelif meseleleri ilgilendiren vesikalardan oluşmaktadır. Dinî edebiyat ise başta Budizm olmak üzere İpek Yolu dinlerinin tesirinde gelişen bir tercüme faaliyetinin neticesidir. Budizm'in farklı ekollerinde kaleme alınmış başta sūtralar, abhidharmalar ve vinayalar olmak üzere muhtelif türlerdeki eserler Budist Uygur edebiyatını şekillendirmiştir. Bunların yanı sıra yine bu çerçevede hazırlanan muhtelif konulara ilişkin hacmi farklılık arz eden, ancak Sanskritçe Budist külliyyattan hangi metnin parçası olduğu tespit edilemeyen fragmanlar da mevcuttur. Bu yazıda şimdiye kadar neşredilmemiş ve Sanskritçe Budist külliyyattan hangi eserin parçası olduğu henüz belirlenememiş fragmanlar konu edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen fragmanların birkaçının konusunu Buddha Śākyamuni'nin taraftarları, Buddha'nın öğrencisi Śāriputra ve Bodhisattva Avalokiteśvara oluşturmaktadır. Bu yazıyla Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan 102 satır hacmindeki altı fragmanın neşri gerçekleştirilecektir. Bu altı fragmanın arşiv numaraları şöyledir: U 1422 (T I), U 1470 (o. F.), U 1471 (T I 185), U 1498 (T I α), U 3122 (T II Y 59) ve U 3159 (T III 218.500 / T III 218). Bu yazıda mezkûr fragmanların çeviri yazısı, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne dair açıklamaları ve sözlük/dizini sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budist Uygur edebiyatı, Buddha, Bodhisattva, metin neşri

Abstract

Old Uyghur is based on a religious and non-religious literary traditions. Non-religious Old Uyghur literature mostly consists of documents on astronomy, calendar, medicine, law, and various issues related to daily life in verse and prose. On the other hand, religious literature is the result of a translation activity developed under the influence of Silk Road religions, especially Buddhism. The works written in different schools of Buddhism in various genres such as sūtras, abhidharmas and vinayas, formed the Buddhist Uyghur literature. In addition to these, there are also fragments from the Sanskrit Buddhist corpus, which differ in volume, on various topics prepared within this framework, but which text cannot be determined. This paper discusses unpublished fragments from the Sanskrit Buddhist and which work has not yet been determined as a part. The subjects of some of the fragments included in the study are the followers of Buddha Śākyamuni, Buddha's disciple Śāriputra, and the Bodhisattva Avalokiteśvara. With this article, six fragments with a volume of 102 lines preserved in the Berlin Turfan Collection will be published. Archival numbers of these six fragments are as follows: U 1422 (T I), U 1470 (o. F.), U 1471 (T I 185), U 1498 (T I α), U 3122 (T II Y 59) and U 3159 (T III 218,500 / T III 218). This paper will present the transcription of the aforementioned fragments, transliteration, translation into Turkish, explanations of the text and the glossary/index.

Keywords: Old Uyghur, Buddhist Uyghur literature, Buddha, Bodhisattva, text edition

Giriş

Eski Türkçenin önemli bir şubesini temsil eden Eski Uygurca, dinî ve din dışı yazılı kaynaklar temelinde neşet etmiştir. Dinî yazılı kaynaklar ekseriyetle Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi muhitlere aittir. Bunların içerisinde en büyük hisse ise muhtelif ekolleriyle Türk kültüründe ve inanış sistemlerinde önemli bir yer tutan Budizm'e aittir. Budizm, kökenleri itibarıyla Hindistan kaynaklı olsa da birçok ekolüyle özellikle Orta Asya'da inanır bulmuş ve zamanla muhtelif kültürel çevrelerin de etkisiyle alt ekollere ayrılmıştır. Uygurlar da hususiyetle Hoço Uygur Hanlığı (850-1240) döneminde bu felsefi inanışa ilişkin eserlerin tercümesi faaliyetine yoğunlaşmışlardır. Bunun neticesinde ortaya çıkan yazılı kaynaklar ise bugün için bir ölçüde Sanskritçe kökenli Budist külliyyatın Eski Uygurcadaki tezahürünü ortaya koymaktadır. Esasında bu Sanskritçe metinlerin Eski Uygurcaya aktarılması, uzun süren söz konusu hakanlık döneminde kimi zaman farklılık arz etse de, ekseriyetle Çince, Tibetçe, Toharca gibi diller aracılığıyla sağlanmıştır. Bu noktada Budist Uygur edebiyatının Sanskritçe temelli olduğu bir hakikat olarak mevcut olsa da mezkûr ara diller ve bunlara ilişkin ara versiyonların müşahedesinde gerçekleşen tercüme faaliyetinin neticesi olduğu belirtilmelidir. Bu noktada Eski Uygurca ile kaleme alınan eserlerin günümüze kazandırılması Türk kültürü, tarihi ve inanış sistemlerine ışık tutacaktır. Şimdiye kadar oldukça hacimli sayılabilecek birçok Eski Uygurca eser dünyanın muhtelif yerlerinde ve muhtelif dillerinde bilimsel içeriklere konu olmuştur. Bunun yanında hâlihazırda keşfedilmeyi bekleyen birçok metin de bulunmaktadır. Bu amaçla bu yazıda bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan, şimdiye kadar neşredilmemiş, Buddha Śākyamuni'nin taraftarlarının anılmasından, Buddha'nın öğrencisi Śāriputra'ya ve Kral Prasenajit'ten Bodhisattva Avalokiteśvara'ya kadar muhtelif konulara ilişkin Budist Uygur edebiyatına ait 102 satır hacmindeki altı fragmanın neşri gerçekleştirilecektir. Bu altı fragmanın arşiv numaraları şöyledir: U 1422, U 1470, U 1471, U 1498, U 3122 ve U 3159.

Bu yazıya dâhil edilen ilk fragman U 1422 (T I) arşiv numarasını taşımaktadır. Fragman; bir yüzünde (A) 8, diğer yüzünde (B) 9, toplam 17 satırlık Eski Uygurca metinden oluşmaktadır. Fragmanın A sayfasındaki son satır hasarlıyken, B sayfasındaki ilk ve son satırlar yoğun hasarlıdır. Buralarda yalnızca birkaç harf kalıntısı mevcuttur. Bu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi O. Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL-01). Ünal'ın da belirttiği üzere, mezkûr fragmanın A sayfasında Buddha Śākyamuni'nin taraftarlarının adları sayılmaktadır. Bunlar arasında Aśvajit, Subhūti, Subāhu, Niyati, Nandika ve Ānanda yer almaktadır. Fragmanın B sayfası ise muhteva hakkında yeterli bilgi sunmamaktadır. Bugüne kadar hangi metnin parçası olduğu belirlenememiş olan bu fragman bu yazının 001-017. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıya dâhil edilen ikinci fragman ise U 1470 arşiv numarasına sahiptir. Fragmanın hangi Turfan seferinde bulunduğu dair işaret ne yazık ki mevcut değildir. Bu fragman her bir yüzünde de 8'er olmak üzere toplam 16 satırdan oluşmaktadır. Fragmanın her iki sayfası da ilk ve son satırdan hasarlıdır. Bu hasarlı satırlarda yalnızca harf kalıntıları mevcuttur. Bu fragmanın fiziksel özellikleri teferruatlı olarak O. Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL-02). Ünal'ın da haklı olarak ifade ettiği üzere, bu fragmanın konusunu Buddha ve Buddha'nın öğrencisi Śāriputra oluşturmaktadır. Yine Budizm'deki ölümlü ve kızgın yanan cehennem ile kurtarıcı imgesi burada zikredilmektedir. Bu fragmanın Budist külliyattan hangi metnin parçası olduğu henüz tespit edilmemiş olsa da, fragman bu yazının 018-031. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazının konusunu oluşturan üçüncü fragman ise U 1471 (T I 185) arşiv numarasını taşımaktadır. Bu fragmanın her bir yüzünde 6'şar olmak üzere toplam 12 satır mevcuttur. Fragmanın her iki yüzünün de ilk satırlarında birkaç harf kalıntısı kalacak şekilde hasarlıdır. Bu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisini O. Ünal hazırlamıştır (URL-03). Bu fragmanın A sayfasında Budizm'deki gelecek Buddha olan Maitreya'dan, başkenti Śrāvastī olan bir Kośala kralı Prasenajit'ten ve Namişiri Bāg'den söz edilirken, B sayfasında Budist manzumeler (EÜyg. *şlok* ve *takşut*) söz konusudur. Fragmanın bugün hangi esere ait olduğu belirlenememiştir. Bu fragman, yazının 032-043. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıya dâhil edilen dördüncü fragman U 1498 (T I α) arşiv numarasıyla korunmaktadır. Bu fragmanın bir yüzünde 10, diğer bir yüzünde ise 11 satır mevcuttur. Fragmanın B sayfasının son satırı bugün okunamayacak hâlde tahrip olmuştur. 21 satırdan mürekkep bu fragmanın fiziksel bilgilerini O. Ünal (URL-04) hazırlamıştır. Fragmanın A yüzünde, Ketumatī şehrindeki zengin bir adam olan Sudhana anılır. Fragmanın B yüzünde ise, kısmen hasarlı olsa da, *ançulayu kälmiş* (Skt. *tathāgata*) ifadesinden bir Buddha'nın anılacağı ihtimalinden söz edilebilir. Fragmanın bugün hangi esere ait olduğu bilinmemektedir. Fragman bu yazının 044-064. satırlarını oluşturmaktadır.

Çalışmadaki beşinci fragmanın arşiv numarası U 3122 (T II Y 59)'dir. Fragmanın toplam satır sayısı 16'dır. Fragmanın B sayfasının ikinci satırındaki kimi harfler seçilecek durumda olsa da çeviri yazısı önerilemeyecek durumdadır. Bu fragmanın fiziksel özellikleri S.-C. Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-05). Fragmanın bugün ait olduğu metin belirlenememiştir; ancak yine A sayfasında gayret meselesinin (EÜyg. *tavranmak*) söz konusu olduğu, B sayfasında ise olgudan (EÜyg. *törö*), hüküm vermeden (EÜyg. *turgur-*) ve iyi amelden (EÜyg. *ädgü kılınç*) söz edildiğini belirtmek gerekir. Fragman bu yazının 065-080. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıda ele alınan son fragman ise U 3159 (T III 218.500 / T III 218) arşiv numarasına sahiptir. Bu fragman dört sayfadan oluşmaktadır ve fragmanın fiziksel bilgileri S.-C. Raschmann tarafından sunulmuştur (URL-06). Fragmanın sayfa

numaralandırmasından ilişkili olduğu metnin 119 ve 120. sayfalarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bugün hangi metnin parçası olduğu belirlenememiş olsa da fragmanın toplamda 22 satırdan oluştuğu belirtilmelidir. Raschmann'ın da haklı olarak belirttiği üzere, fragmanın A1 ve A2 sayfalarında Bodhisattva Avalokiteśvara mevzubahis edilmişken, B1 ve B2 sayfalarında Budizm'deki Buddhaliğa erişmeden bahsedilmiştir. Bu fragmanın Bodhisattva Avalokiteśvara'yı konu alan yüzü, *Saddharmapuṇḍarīka-sūtra*'nın 25. bölümüyle koştut ifadeleri ihtiva etmektedir. Bu altıncı fragman ise yazının 081-102. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışma yukarıda en genel hatlarıyla sunulan fragmanların çeviri yazısı, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne dair açıklamaları ve sözlük/dizininin oluşmaktadır. Çeviri yazı hazırlanırken *Uigurisches Wörterbuch*'da sunulan yöntem izlenmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Bu çalışmanın çeviri yazılı metin kısmı 102 satırdan oluşmaktadır; ancak yukarıda belirtildiği üzere kimi satırlarda ne yazık ki birkaç harf mevcuttur. Dolayısıyla metnin Türkiye Türkçesine aktarımında kimi satırlar hasarlı olduğundan satır satır aktarım yoluna gidilmiştir. Kimi noktalarda bağlamın da mevcut olmaması aktarımda sözcüklerin yaygın anlamları dışında kalan yeni anlamlarını tespit edebilmeyi zorlaştırmıştır. Bu yazının açıklamalar kısmında metinde EUyg. metinlerde ilk kez geçen sözlere, ikilemelere ve Budist terimlerin izahına yer verilmiştir. Çalışmanın sözlük kısmı alfabetik ve bağlamlı hazırlanmıştır. Sözlüğe, metinde bütünlüklü olarak korunan ve bir anlam taşıyan sözcükler köken bilgileriyle birlikte dâhil edilmiştir. Yine madde başları sunulurken, herhangi bir madde başının metindeki bütün yazım şekillerine ve restore edilmiş biçimlerine de yer verilmiştir.

Eski Uygurca Metnin Çeviri Yazısı ve Harf Çevirisi

01

[Katalog Bilgisi: URL-01]

U 1422 (T I)

A sayfası

- (001) 01 [özlü]g aşva[çi] ,,
//// //k "şv"// ,,
- (002) 02 [öz]lüg subuṭi ,,
//// lwk swpwyd ,,
- (003) 03 [öz]lüg subahu ,,
//// lwk swp'qw ,,
- (004) 04 [özlü]g niyati ,,
//// //k nyty ,,
- (005) 05 [öz]lüg naṇḍike ,,
//// lwk n'ntyky ,,
- (006) 06 özlüg anantta

- 'wyz lwk "n'nt t'
 (007) 07 ulatı muntag baş baştın
 'wl'ty mwnt'q p'ş p'şdyнк
 (008) 08
y// //yk
 B sayfası
 (009) 01
//... ..
 (010) 02 tagınıj
 kw.../d t'q nynk
 (011) 03 tın yınakın
 tyn yynk'q yn p... ..
 (012) 04 burhanlarınıj
 pwrq'n l'r nynk 'ry//...
 (013) 05 y(a)rukrak yaltrık ...
 yrwq"r'q yltryq ...
 (014) 06 sögütlüg arıg sämä[k]-
 swykw't lwk "ryq s'm'
 (015) 07 tã ulug törlüg
 t' 'wlwq twyrlwk
 (016) 08 min iki yüz ...
 mynk 'yky ywz ...k
 (017) 09
//... ..

02

[Katalog Bilgisi: URL-02]

U 1470 (o. F.)

A sayfası

- (018) 01
 ©
 (019) 02 ämgäkin „ arıtı keřärgäym(ä)n tep y(a)rılı[kadı]
 'mk'kyn „ „ryty kyd'rky mn typ yrly////
 (020) 03 tözün bilgä şariputre ymä bo savıg äřidi[p]
 twyz wn pylk' řrypwdry ym' pw s'vyq 'şydy/
 (021) 04 *tükäl bilgä* burhan bahşınıj y[(a)rılıgı]
twyk' pylk' pwrq'n p'qşy nynk y/////
 (022) 05 *üzä* „ ölümlüg ö[r]tlüg tamuka
 'wyz ' „ /wylwmlwk 'wy/tlwk t'mw q'
 (023) 06 tãgip ärnäk sukıg[1]nça

- t'kyp rnk'k swqyq /nç' ...twyw/z wp
(024) 07 kâli[p]
... ..yp k'ly/
B sayfası
(025) 01
... .. ©
(026) 02 [tü]käl oza öñtün ozugçı k(ä)rgäk ∴ ,,
... .. ///k1 `wz `wy/kdwn `swqçy krk'k ∴ ,,
(027) 03 iki kölüñülüg arhant basay (?)
... .. //d// /k/yk `yky kwylwnkwlwk `rq'nt p's'y
(028) 04 ,, ulug y(a)rlıkançuçı [kö]ñül
... .. /y nynk ,, `wlwq yrlyq'nçwçy //nkwl
(029) 05 tükäl yok ärd[ü]kintin ,, unaçı [a]mtı
... .. /y twykl ywq `rd/kyntyn ,, `wn'çy /mtı
(030) 06 özup kutrulup
... .. //tw `...lky ...wk `swsp qwtrwlp
(031) 07
... .. q'y ///... .. //

03

[Katalog Bilgisi: URL-03]

U 1471 (T I 185)

A sayfası

- (032) 01
... .. l//... ..
(033) 02 ... maitre
lyk m'ytry © /... ..
(034) 03 pras(e)naçı elig bæg ,, nimaşır[i bæg]
pr'sn'çy `ylyk p'k ,, nym'ş.yr/ ///
(035) 04 ulatı tınl(ı)glarka ken käligmä üd ...
`wl'ty tynlq l'rq' kyn k'lykm' `wyd ...
(036) 05 antag antag
... .. // "nt'q "nt'q //... ..
(037) 06 burhan
... .. 'q pwrq'n pw... ..

B sayfası

- (038) 01
... .. l/q ...
(039) 02 alp takşutıg
... .. / © 'lp t'qşwtyq

- (040) 03 y(a)rlikamiş kayu nomlar ärsär ,,
... .. w yrlyq'myş q'yw nwm l'r 'rs'r ,,
- (041) 04 ol ärür alp şloklar ağrok (?) nom bölök ,, şlok
/wl 'rwr 'lp şlwkl'r "trwq nwm pwylywk ,, şlwk
- (042) 05 alp şlok
... .. © 'lp şlwkl' //... ..
- (043) 06 t(ä)ñriläri
... .. © tkry l'ry

04

[Katalog Bilgisi: URL-04]

U 1498 (T I α)

A sayfası

- (044) 01 tözün
twyz wn s... ..
- (045) 02 sudane baya[ğut]
swd'ny p'y'///
- (046) 03 y(a)rlikap ,,
yrlyq'p ,, /... ..
- (047) 04 üzä oluru y(a)r[lika]-
'wyz 'wlwrrw yr'///... ..
- (048) 05 sinta oluru y(a)rlik[a]-
synt 'wlwrrw yrlyq'//... ..
- (049) 06 bayagut ayasın
p'y'qwt "y'syn
- (050) 07 tumakları közint[ä]
twm'q'l'ry kwyz ynt/
- (051) 08 aka oğlı urı kı[z]
"q" 'wqly 'wry q'y... ..
- (052) 09 ança tep tedi ,, ay
"nç' typ tydy ,, "y
- (053) 10 çıgayk(1)yam ,,
... .. / çyq'y q'y 'm ,, /... ..

B sayfası

- (054) 01 körmägäy
... .. kwyrm'ky
- (055) 02 [anç]ulayu kälmiş
... .. //wl'yw k'lmyş
- (056) 03 üstünki

- `wystwnky
(057) 04 uzatı
... .. y l'r `wz `ty
(058) 05 tapıglar
... .. m t'pyq l'r
(059) 06 ağır ulug
... .. ty `qyr `wlvq
(060) 07 söztâ kertgünç
... .. q swyz t' kyrtkwnç
(061) 08 ayayurlar „ tükäl
... .. m// `y'yr l'r „ twyk'l
(062) 09 kä tözün
... .. / k' twyz wn
(063) 10 ka tükälligig
... .. q" twyk'l lykyk
(064) 11
... .. / //

05

[Katalog Bilgisi: URL-05]

U 3122 (T II Y 59)

A sayfası

- (065) 01 [kö]ñül ornagı d[y]an
... .. ///kwl `wrn`qy d/n
(066) 02 törlüg tetir „ bir kş[an üd]
... .. / twyrlwk tytyr „ pyr kş// ///
(067) 03 köñül törtünç
... .. kwnkwl twyrtwnç //...l/... ..
(068) 04 yetgürgäli küsüşl[üg] öñ[lüg]
... .. yytkwrk'ly kwyswşl// `wy/k///
(069) 05 kä tavrannur „ ol tavr[an]mak
... .. /k' t'vr'nwr „ wl t'vr//m'q"
(070) 06 [tet]ir „ taşt[ın]kı töröläriğ
... .. //yr „ t'ştl/q y twyrw l'ryk
(071) 07 tetir „ t[örtü]nç
... .. tytyr „ t////nç /.../
(072) 08 [y]örügi ol ıltız
... .. /wrwky `wl yylytz y/... ..

B sayfası

- (073) 01 üçün törö tetir „

- //yçwn twyrw tytyr ,, /... ..
- (074) 02
... .. /wyd/ky `yr.../ tw///
- (075) 03 [t]urur ,, ikin[t]i turgurmaduk ...
... .. /wrwr ,, `ykynt/ twrqwrmdwq ...
- (076) 04 ... [tu]rgurmaz ,, üçünç turgur[mı]ş ädgü [kılınç]
... //rqwrnz ,, `wyçwnç twrqwr//ş `dkw /////
- (077) 05 [tur]ur ,, törtünç turgurmad[uk] ädgü kıl[inç]
///wr ,, twyrtwnç twrqwrmd// `dkw qyl///
- (078) 06 ... [tö]rlüg katıglanmak k(ä)nt[ü]
... ///rlwk q`tyql`nm`q` knt/ .../r... ..
- (079) 07 yokad turur ,, anı [ü]çün
... .. / wq ywq`dwrwr ,, `ny ///çwn
- (080) 08 ädrämniñ
... .. / `dr`m nynk ...dq`y... ..

06

[Katalog Bilgisi: URL-06]

U 3159 (T III 218.500 / T III 218)

A1 sayfası

- yüz tokuz y(e)g(i)rmi
ywz twqwz ykrmy
- (081) 01 barıgıña nomiña boşgutıña
p`ryqynk` nwmynk` pwşq`wtynk`
- (082) 02 ... ç(a)hşap(a)tlıg yorıkıña süzök [köñüllüg]
k` çqş`ptlyq ywryqynk` swyz wk ///// ///
- (083) 03 ärsärlär ,, ötrü körgäli ärklig kuanşı-[im]
`rs`r l`r ,, `wytrw kwyrk`ly `rklyk q`wnşy ///
- (084) 04 bodis[(a)t(a)v o]l tın[l(i)glar]ka antag yanlıg [toyin]
pwdys// //l tyn// //r q`nt`q` ynklyq t////
- (085) 05 ş(a)mnanç [upase] upasanç körkin körgit[ip nom]
şmn`nç ///// `wp`s`nç kwyrkyn kwyrkyt// ///

A2 sayfası

- [yüz] y(e)g(i)rmi
/// ykrmy
- (086) 01 [no]ml[a]yu kutg[a]rur ,, ,, bi[rök] kim [kayu tınl(i)glar]
//ml/yw q`wtq`/rwr ,, ,, py/// kym /// ///// ///
- (087) 02 bayagutlar ,, amançlar ,, bağlar ,, bram[anlar]
... .. p`yqwt l`r ,, m`nç l`r ,, p`k l`r ,, pr`m// ///
- (088) 03 kunçuy hatun[lar] äv kälın[lä]r

-/ q`wnçwy q`twñ /// ... `v k`lyn //r
- (089) 04 [süzök] köñüllüg [ärs]ärlär [ötrü körgäli ärklig]
//// // kwnkwł lwk ///r l`r ///// //////////////
- (090) 05 kuanşi-[im bodis(a)t(a)v ol tñl(ı)glarka]
qwnşy /// ////////////// // //////////////
- B1 sayfası
- (091) 01 törlüg
twyrlwk
- (092) 02 bolahm ,, t(ä)ñr[im] [y(a)ruk]
pwl`lym ,, tnkr///// ///
- (093) 03 yaşuk tägin[ürlär]
yşwq` k...d... ..//.../w t`kyn// ///
- (094) 04 bilgä biligkä artokrak käd toyı[nlar] ...
pylk` pylyk k` `rtwq`r`q` k`d twyy/ /// ...
- (095) 05 [t]äginälim t(ä)ñrim ,, amranmak sakı[nçsız] ...
/kyn`lym tñkrym ,, `mr`nm q` s`q`y///// ...
- (096) 06 [ä]mgätmäk s[a]kınçs[ı]z ,, bo
... .. /mk`tm`k s/q`ynçs/z ,, pw
- B2 sayfası
- (097) 01 üzäki [bilg]ä biligkä tıdıgsız
`wyz `ky pylk/ pylyk k` tydyqsyz p//l...
- (098) 02 sögü[t] burhan kutın bulup [täginäl]-
swykw/kw/ pwrq`n q`wtyn pwlwp ///////
- (099) 03 im t(ä)ñri[m ,,] kamağ tört tugum beş aź[un]-
ym tñkry/ // q`m`q twyrt twqwm pyş`ž //
- (100) 04 larıg ülgüsüz kolusuz ,, tągürälim t[(ä)ñrim]
l`ryq `wylkwswz qwlwswz ,, tkwr`lym t/////
- (101) 05 tüz arıg ürüg amıl nirvan mänj[si]
twyz `ryq `wyrwk `myl nyrv`n m`nky//
- (102) 06 muntag kirsiz arıg kut kolunmak ...
mwnt`q kyrsyz `ryq q`wt q`wlwnm`q` ...

Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

U 1422 (T I) A sayfası

(001) [Uzun ömür]lü Aşvajit, (002) [uzun ömür]lü Subhüti, (003) [uzun ömür]lü Subāhu, (004) [uzun ömür]lü Niyati, (005) [uzun ömür]lü Nandika, (006) uzun ömürlü Ānanda'dan (007) ve bunun gibi en üst derecede (008) (hasarlı satır) ...

U 1422 (T I) B sayfası

(009) (*hasarlı satır*) (010) dağın (011)-dan tarafını (012) Buddhalardan ... (013) daha parlak ışık ... (014) söğüt ağacı ormanında₂ (015) büyük türlü (016) bin iki yüz ... (017) (*hasarlı satır*)

U 1470 (o. F.) A sayfası

(018) (*hasarlı satır*) (019) sıkıntısını tamamıyla gidereceğim diye buyur[du]. (020) Asil bilge Śāriputra da bu sözü işit[erek] (021) mükemmel bilge Buddha üstadın f[ermanı] (022) ile ölümlü kızgın cehenneme ... (023) ulaşip çok geçmeden ... (024) gelip

U 1470 (o. F.) B sayfası

(025) (*hasarlı satır*) (026) ... büsbütün kurtularak daha önceki kurtarıcı gerek. (027) iki araca dair Arhat sonra (?) (028) yüce merhametli gönül (029) ... tamamen yok olduğundan, tam şu anda (030) kurtularak₂ (031) (*hasarlı satır*)

U 1471 (T I 185) A sayfası

(032) (*hasarlı satır*) (033) ... Maitreya (034) Hükümdar₂ Prasenajit, Nimaşiri Bey (035) ve canlılara gelecek zaman(da) (036) gerçekten₂ (037) Buddha

U 1471 (T I 185) B sayfası

(038) (*hasarlı satır*) (039) zor manzumeyi (040) ... buyurmuş. Hangi öğretilerdir (Skt. *dharma*) denecek olursa, (041) zor manzumeler (Skt. *śloka*) başka (?) öğreti (Skt. *dharma*) bölümleridir. Manzume (Skt. *śloka*) (042) zor manzume (Skt. *śloka*) (043) tanrıları

U 1498 (T I α) A sayfası

(044) asil (045) zengin Sudhana (046) buyurup (047) ile (tahta) oturmasını buyur- (048) ... (tahta) oturmasını buyur- (049) zengin ayasını (050) kapamaları, gözünde (051) ağabeyin oğlu, erkek kız (052) böylece söyledi. Ey (053) zavallı yoksulum

U 1498 (T I α) B sayfası

(054) görmeyecek (055) böylece gelmiş (056) en üstün (057) daima (058) hürmetler (059) yüksek₂ (060) sözde inanç (061) saygı gösterirler. Büsbütün (062) asil (063) donatılmışı (064) (*hasarlı satır*)

U 3122 (T II Y 59) A sayfası

(065) gönül ikametgâhı istiğrak (Skt. *dhyāna*) (066) türlüdür. Bir an (067) gönül dördüncü (068) eriştirmek için istekli ve biçimli (069) gayret eder. O gayret (070)dır. (Bilincin) dışındaki olguları (071)dır. D[ördün]cü (072) tefsiridir. Esas

U 3122 (T II Y 59) B sayfası

(073) için olgudur. (074) (*hasarlı satır*) (075)dır. İkinci hüküm vermediği ... (076) ... hüküm vermez. Üçüncü hüküm vermiş iyi [amel]dir. (077) Dördüncü hüküm vermemiş iyi amel(dir). (078) ... türlü çaba kendi (079) yok ettirir. Bu sebeple (080) faziletin

U 3159 (T III 218.500 / T III 218) A1 sayfası

yüz on dokuz (081) tutumuna, öğretisine₂ (082) ... disiplinli yaşayışına inançlı (Skt. *śraddhā*) (083) iseler, sonra görmesi güçlü Bodhis[attva] (084) Avalokiteśvara o can[lılar]a bu şekilde [rahip (Skt. *bhikṣu*)], (085) rahibe (Skt. *śramaṇī*), [mümin (Skt. *upāsaka*)], mümine (Skt. *upāsikā*) görünüşünü göster[erek öğreti (Skt. *dharma*)]

U 3159 (T III 218.500 / T III 218) A2 sayfası

yüz yirmi (086) vaaz ederek kurtarır. Eğer [herhangi canlılar] (087) zenginler, soylular, beyler, brahm[anlar] (088) kraliçe[ler]₂, ... ailenin kadınları ... (089) inançlı (Skt. *śraddhā*) [is]eler, [sonra görmesi güçlü] (090) [Bodhisattva] Avalokiteśvara, [o canlılara]

U 3159 (T III 218.500 / T III 218) B1 sayfası

(091) türlü (092) olalım tanrım! (093) ihtişam₂ (saygıyla) yerine getirirler. ... (094) bilgeliğe daha fazla âlim olan rahipler ... (095) (saygıyla) yerine getirelim tanrım! Temiz bir yürekle sevgi ... (096) temiz bir yürekle çile çekme, bu ...

U 3159 (T III 218.500 / T III 218) B2 sayfası

(097) üzerine bilgeliğe engelsiz (098) söğüt Buddha kutsallığını elde edip (saygıyla) [yerine getirel]im (099) tanrı[m!] Bütün dört doğum beş varlık biçimlerini (100) ölçüsüz₂ ulaştıralım t[anrım]! (101) Saf₂, sakin₂ nirvāna sevinci (102) bunun gibi saf₂ kurtuluşa adama ...

Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(001) **aşva[çî]**: Toharcanın A diyalektinde *aśvaji* (Poucha, 1955, s. 11) şeklinde geçen bu EUyg. sözcük, esasen Skt. *aśvajit* “bir Budist Bhikṣu’nun adı” (Monier-Williams, 1899, s. 115a; Edgerton, 1953, s. 81b; Wilkens, 2021, s. 78a) sözüne dayanır.

(002) **subuṭi**: Bu EUyg. sözcük Skt. *subhūti*'ye “Devaḍaha'dan bir Śākya'nın adı, Māyā'nın babası” (Monier-Williams, 1899, s. 1230a; Edgerton, 1953, s. 601a; Wilkens, 2021, s. 626a) dayanmaktadır.

(003) **subahu**: Bu EUyg. sözcük Skt. *subāhu*'ya “Buddha'nın bir öğrencisinin adı” (Monier-Williams, 1899, s. 1229b; Edgerton, 1953, s. 600b; Wilkens, 2021, s. 626a) dayanmaktadır.

(004) **niyati**: EUyg. metinlerde daha evvel tanıklanmayan bu sözcük Skt. *niyati*'yle ilişkili olmalıdır ve Skt. *niyati* “bazen bir tanrıça olarak kişileştirilir, Niyati ve Āyati Meru'nun kızları ve Dhātrī ve Vidhātrī'nin eşleri olarak kabul edilir.” (Monier-Williams, 1899, s. 552a; ayrıca krş. Edgerton, 1953, s. 298b).

(005) **nanḍike**: Bu EUyg. sözcük Skt. *nandika*'ya “Śākyamuni'nin (ya da birden fazla kişinin?)” (Monier-Williams, 1899, s. 527b; Edgerton, 1953, s. 290a; Wilkens, 2021, s. 485b) dayanmaktadır.

(006) **anant+ta**: Toharcanın A diyalektinde *ānant* ~ *ānand* “Ānanda” (Poucha, 1955, s. 20), Toharcanın B diyalektinde *ānande* “Ānanda” (Adams, 2013, s. 45) ve Soğdcada ise *nnt* “Ānanda” (Gharib, 1995, 7b, *184) biçimlerinde tanıklanmış olan bu söz köken itibarıyla Skt. *ānanda*'ya “Buddha'nın en sevdiği müridinin adı” (Wilkens, 2021, s. 47a; Monier-Williams, 1899, s. 139c) uzanır.

(020) **ṣaripuṭre**: Toharcanın A diyalektinde *ṣaripuṭre* “Śāriputra (Buddha'nın bir öğrencisinin özel ismi)” (Adams, 2013, s. 684) biçiminde tanıklanmış olan bu sözcük esasen Skt. *śāriputra*'ya “Śāriputra, Buddha'nın iki baş öğrencisinden birinin adı” (Monier-Williams, 1899, s. 1066a; Edgerton, 1953, s. 526b) dayanmaktadır.

(027) **arhant**: EUyg. *arhant* “Arhat (kurtuluş yolunun dördüncü ve son aşamasında olan Budist rahip)” (Röhrborn, 2015, s. 228), Soğdcada *ryṅ* “Buddha'nın unvanı” (Gharib, 1995, s. 56a, *1418) ~ *rynt* “muhterem” (Gharib, 1995, s. 341a, *8472); Toharcanın A diyalektinde *ārānt* “respectabilis; dignus” (Poucha, 1955, s. 23) ve Toharcanın B diyalektinde *arhānte* “arhat, Hinayana Budizmi'nin ideal şahsiyeti” (Adams, 2013, s. 27) ~ *arahānte* “arhat, Hinayana Budizmi'nin ideal şahsiyeti” (Adams, 2013, s. 23) olarak tespit edilmiş olup kökeni itibarıyla Skt. *arhat*'a “hâlâ Nirvāṇa'ya aday olan bir Buddha” (Monier-Williams, 1899, s. 93c) dayanır.

(027) **basay**: Sözcüğün okuması ve anlamlandırması kesin değildir. Yazmada sözcük <p'sy> şeklinde yazılmıştır. Belki *basa* “sonra” sözcüğü yerine bir yazım hatası olmalıdır (krş. Wilkens, 2021, s. 145b, *basay ~ basrı).

(029) **unaçı amti**: EUyg. *unaçı amti* “tam şu anda, tam da şu anda” ifadesi daha evvelki ETü. metinlerde tanıklanmamıştır. Bunun yerine *una amti* “şu anda” (Wilkens, 2021, s. 799b) ve *muna amti* “peki, pekâlâ; bak” (Wilkens, 2021, s. 479b) ifadelerinin tespit

edildiği belirtilmelidir. Bunun yanında *munaçı amti* “bak, burada” (Tekin, 1980, s. 69b) ifadesinin çok kesin bir okuyuşa dayanmasa da EUyg. *Maitrisimit*'te (37b4) belirlendiği söylenmelidir. Yine bu sözle irtibatlı sayılabilecek *unaçık(ı)ya* ~ *unaçak(ı)ya* “tam, doğru, neredeyse” (Wilkens, 2021, s. 799b) ifadesi EUyg.da tanıklanmıştır. Dolayısıyla bu tanıklardan sonra *unaçı* sözcüğünün türünün söylem belirleyicisi, yapısının *una+çı* ve anlamının ise “tam, tam da” olduğu belirtilmelidir.

(031) oꝗ-up kutrul-up: EUyg. bu ifade “kurtulmak₂” (Şen, 2002, s. 209; Ölmez, 2017, s. 280) anlamında bir ikilemedir.

(034): pras(e)naçi: Toharcanın A diyalektinde *prasenaji* (Poucha, 1955, s. 198) ve Toharcanın B diyalektinde *prasenaci* “Prasenajit (bir kralın özel adı)” (Adams, 2013, s. 445) biçiminde tanıklanmış olan bu sözcük esasen Skt. *prasenajit*'e “başkenti Śrāvastī olan bir Kośala kralının adı” (Monier-Williams, 1899, s. 698c; Edgerton, 1953, s. 389a; Wilkens, 2021, s. 560a) dayanmaktadır.

(034) nimaşir[i] bāg: EUyg. *nimaşiri*, Skt. kökenli bir “erkek adı” (Wilkens, 2021, s. 490b) olmalıdır.

(041) şlok+lar: Toharcanın A diyalektinde *şlok* “strophā” (Poucha, 1955, s. 334), Toharcanın B diyalektinde *şlok* “beyit, kıta; dua, ilahi” (Adams, 2013, s. 706) ve Soğdcada *ş'wk* (Gharib, 1995, s. 373b, *9250) ~ *şrwk*⁽¹⁾ “dua, sözcük, ilahi” (Gharib, 1995, s. 376a, *9318) biçiminde tanıklanmış olan bu EUyg. sözcük esasen Skt. *şloka*'ya “ün, şöhret, şan, övgü, övgü ilahisi” (Monier-Williams, 1899, s. 1104c) dayanmaktadır.

(041) ađrok: Bu okuma kesin değildir.

(045) sudane: EUyg. bu ifade Skt. *sudhana*'ya “Ketumatī şehrindeki zengin bir adamın adı” (Monier-Williams, 1899, s. 1225b; Edgerton, 1953, s. 599a; Wilkens, 2021, s. 626b) dayanmaktadır.

(053) ıgıayk(ı)ya+m: ETü. *ıgıay* “yoksul, fakir” (Nadalyayev vd., 1969, s. 148a; Clauson, 1972, s. 412b; Wilkens, 2021, s. 227a) sözcüğünün {+k(I)yA} küçültme ekini (krş. Erdal, 1991, s. 47, § 2.13; Gabain, 1988, s. 105, § 351) almasıyla türeyen bu sözcük belirlenebildiği kadarıyla daha evvelki EUyg. metinlerde tanıklanmamıştır.

(065) d[y]an: Toharcanın A diyalektinde *dyām* (Poucha, 1955, s. 139), Toharcanın B diyalektinde *dyām* (Adams, 2013, s. 349) ve Soğdcada *dy'n* (Gharib, 1995, s. 147 *3724) ~ *dy'n* (Gharib, 1995, s. 147) biçimlerinde tanıklanmış olan EUyg. *dyan* sözcüğü esasen Skt. *dhyāna*'ya (Monier-Williams, 1899, s. 521a; Edgerton, 1953, s. 287a; Wilkens, 2021, s. 249b) dayanmaktadır.

(066) kş[an]: Toharcanın A diyalektinde *kşam* “momentum (punctum) temporis” (Poucha, 1955, s. 97), Toharcanın B diyalektinde *kşām* “an, lahza” (Adams, 2013, s. 261) ve Soğdcada *kşn* “an” (Gharib, 1995, s. 196a, *4913) biçimlerinde tanıklanmış olan

EUyg. bu sözcük esasen Skt. *kṣāṇa* “an, lahza”ya (Monier-Williams 1899: 325a; Edgerton 1953: 198a) dayanmaktadır.

(076) **ädgü [kılınç]**: Bu restorasyon için krş. 077. satır.

(082) **süzök [köñüllüg]**: Bu restorasyon için krş. 089. satır.

(084) **[toyın]**: Bu restorasyon için krş. *toyın ş(a)mnanç* Mainz 805 (T II M 189) D sayfası, 1. satır. EUyg. bu ifade Çin. 道人 *daoren* “Budist” (Giles, 1912, s. 1335b, *10780) sözünün yazı çevirimidir.

(085) **ş(a)mnanç**: Soğdcada *şmnñch* “rahibe” (Gharib, 1995, s. 375a; *9289) şeklinde tanıklanmış olan EUyg. bu söz Skt. *śramaṇī*’ye “rahibe” (Monier-Williams, 1899, s. 1096b) dayanmaktadır.

(085) **[upase]**: Soğdcada *wpśk* “rahip, ruhani sınıftan olmayan kimse” (Gharib, 1995, s. 75b, *1915) ~ *wpśk* “ruhban sınıfından olmayıp dini kurumlarda çalışan kimse” (Gharib, 1995, s. 410a, *10120) şeklinde tanıklanan bu EUyg. sözcük Skt. *upāsaka*’ya “Budist bir ibadet eden kimse” (Monier-Williams, 1899, s. 215a; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 150; Edgerton, 1953, s. 147a) dayanmaktadır.

(085) **upasañç**: Soğdcada *wpśñch* “rahibe” (Gharib, 1995, s. 75b, *1916) ~ *wpśñch* “rahibe yamağı” (Gharib, 1995, s. 410a, *10121) şeklinde tanıklanmış bu EUyg. ifade Skt. *upāsikā*’ya “Buddha’nın ruhban sınıfından olmayan bir kadın inanırı” (Monier-Williams, 1899, s. 215a; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 150; Edgerton, 1953, s. 147a) dayanmaktadır.

(087) **amañç+lar**: EUyg. bu sözcük, Toharcanın A diyalektinde *āmās* “regis minister” (Poucha, 1955, s. 22) ve Toharcanın B diyalektinde *amāc* “bakan” (Adams, 2013, s. 19) şeklinde tanıklanmıştır.

(087) **bram[an]+[lar]**: Toharcanın A diyalektinde *brāmaṇ* “brāhmaṇa” (Poucha, 1955, s. 209) ~ *brāhmaṇ* “brāhmaṇa” (Poucha, 1955, s. 210) ~ *prāhmaṇ* “brāhmaṇa” (Poucha, 1955, s. 200) ~ *prāmmaṇ* “brāhmaṇa” (Poucha, 1955, s. 200) biçimlerinde tanıklanmış bu ifade Skt. *brāhmaṇa*’ya “Brāhman” (Monier-Williams, 1899, s. 741b; Edgerton, 1953, s. 404b; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 492) dayanmaktadır.

(089-090) **[süzök] köñüllüg [ärs]ärlär [ötrü körgäli ärklig] kuañsi-[im bodis(a)t(a)v ol tñl(ı)glarka]**: Bu restorasyon için krş. 083-084. satırlar.

(099) **tört tugum**: Bu ifade Çin. 四生 *sisheng* “dört doğum biçimi” (Giles, 1912, s. 1199c, *9865) ve Skt. *catur-yoni* “dört doğum biçimi” (JEBD, 1979, s. 288b; Hirakawa, 1997, s. 279b; Soothill & Hodous, 1937, s. 178b) karşılığındadır.

(099-100) **beş aź[un]lar+ıg**: Bu ifade Çin. 五趣 *wuqu* “beş varlık şekli” (Giles, 1912, s. 1575c, *12698; Giles, 1912, s. 384c, *3120) ve Skt. *pañca-gati* (Hirakawa, 1997, s. 90a) karşılığındadır.

Sözlük ve Dizin

A

ađrok “başka” *a. nom bölök* 041

agır “yüksek” *a. ulug* 059

aka < Moğ. *aķa* “büyük erkek kardeş, ağabey” *a. oğlı* 051

alp “zor” *a. şlok* 042; *a. şloklar* 041; *a. takşutıg* 039

amanç < Toh. A *āmās*, Toh. B *amāc* “soylu, asil” *a.+lar* 087

amil “sakin, sessiz” *ürüg a. nirvan māñi[si]* 101

amranmak “sevgi” *a. sakı[nçsız]* 095

[a]mtı “şimdi” *unaçı [a]*. 029

anant < Toh. A *ānant* ~ *ānand*, Soğd. *ʾn nt* < Skt. *ānanda* “Buddha’nın öğrencisinin ismi” *özlüg a.+ta* 006

ança “böylece” *a. tep tedi* 052

[anç]ulayu “böylece” *[a]. kälmiş* 055

anı “onu” *a. [ü]çün* 079

antag “onun gibi” *a. a.* 036; *a. yanlıg* 084

arhant < Soğd. *rx nt* < Skt. *arhat* “Arhat” *a. vişay* 027

arıg (I) “orman” *söğütlüg a. sāmā[k]tā* 014

arıg (II) “saf, temiz” *a. ürüg amul nirvan māñi[si]* 101; *kirsiz a.* 102

arıtı “tamamıyla” *a. keřärgäym(ä)n* 019

artokrak “daha fazla” *a. käd toyı[nlar]* 094

aşva[çi] < Toh. A *aşvaji* < Skt. *aşvajit* “Buddha Śākyamuni’nin taraftarı” *[özlü]g a.* 001

ay “ey” *a.* 052

aya “aya, avuç içi” *bayagut a.+sın* 049

aya- “saygı göstermek” *a.-yurlar* 061

až[un] < Soğd. *žwn ~ žwn(h)* “(Budizm’de) varlık şekli, varlık biçimi, canlıların içinde buldukları varlık şekli” (~ Skt. *gati*) *tört tugum beş a.+larıg* 099

B

bahşı < Çin. 博士 *boshi* “üstat, hoca, âlim” *tükäl bilgä burhan b.+nuñ y[(a)rlığı]* 021

barıg “tutum” *b.+ıña* 081

basay “sonra (?)” *arhant b.* 027

baş “baş” *b. baştıñ* 007

baştıñ “önder” *baş b.* 007

bayagut, baya[gut] “zengin, asil kişi” (~ Skt. *śreṣṭhī*) *b. ayasın* 49; *b.+lar* 087; *sudane b.* 045

bäg “bey; hükümdar” *b.+lär* 087; *pras(e)naçi elig b.* 034

beş “beş” *tört tugum b. až[un]larıg* 099

bilgä, bilgä, [bilg]ä “bilge, âlim” *b. biligkä* 094; [*b.* *biligkä* 097; *tözün b. şariputre* 020; *tükäl b. burhan* 021

bilig “bilgi” *bilgä b.+kä* 094; [*bilg]ä b.+kä* 097

bir “bir” *b. kş[an üd]* 066

bi[rök] “eğer” *b. kim [kayu tınl(ı)glar]* 086

bo “bu” *b.* 096; *b. savıg äşidi[p]* 020

bodis[(a)t(a)v], [bodis(a)t(a)v] < Soğd. *pwδystβ ~ pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, Buddha adayı, Buddha olacak kimse” *kuañşi-[im] b.* 084; *kuañşi-[im] [b].* 090

bol- “olmak” *b.-alım* 092

boşgut “öğreti” *nomıña b.+ıña* 081

bölök “bölüm” *nom b.* 041

bram[an] < Toh. A *brāmaṃ* ~ *brāhmaṃ* ~ *prāhmaṃ* ~ *prāmmaṃ* < Skt. *brāhmaṇa*
“brahman” *b.+[lar]* 087

bul- “elde etmek” *burhan kutın b.-up* 098

burhan, burhan “Buddha” *b.* 037; *b.+larnıñ* 012; *b. bahşınıñ y[(a)rılığ]* 021; *b. kutın bulup* 098

Ç

çığayk(ı)ya “zavallı yoksul, fakirceğiz” *ç.+m* 052

ç(a)hşap(a)tılığ “disiplinli” *ç. yorıkıña* 082

D

d[y]an < Toh. A ve Toh. B *dhyāṃ*, Soğd. *dy'n* ~ *dyn* < Skt. *dhyāna* “istiğrak,
meditasyon” *[kö]ñül ornagı d.* 065

Ä

ädgü “iyi” *ä. kıl[ınç]* 077; *ä. [kılınç]* 076

ädräm “fazilet” *ä.+niñ* 080

ängäk “sıkıntı, ızdırıp, acı” (~ Skt. *dukkha*) *ä.+in arıtı keřärgäym(ä)n* 019

[ä]mgätmək “çile çekme” *[ä]. s[a]kınç[s]z* 096

är-, är-, [är]- “yardımcı eylem, -dır; var olmak, mevcut olmak” *kayu nomlar ä.-sär* 040;
ol ä.-ür alp şloklar 041; *süzök [köñüllüg] ä.-särlär* 083; *[süzök] köñüllüg [ä].-[s]ärlär* 089;
tükäl yok ä.-d[ü]kintin 029

ärklig, [ärklig] “güçlü” *körgäli ä. kuañşi-[im] bodis[(a)t(a)v* 083; *[körgäli] [ä]. kuañşi-[im] bodis(a)t(a)v* 089

ärñäk “parmak” *ä. sukıg[ı]nça* 023

äşid- “işitmek, dinlemek” *bo savıg ä.-i[p]* 020

äv “ev” *ä. kälın[lä]r* 088

E**elig** “hükümdar” *pras(e)naçi e. bæg* 034**H****hatun** “kadın, hatun” *kunçuy h.+[lar]* 088**İ****iki** “iki” *i. kölünülüğ arhant vişay* 027; *miñ i. yüz* 016**ikint[i]** “ikinci” *i.* 075**K****kamag** “bütün” *k. tört tugum beş aź[un]larıg* 099**katıgılanmak** “çabalama” *k.* 078**kayu**, **[kayu]** “herhangi” *k. nomlar ärsär* 040; *bi[rök] kim [k]. [tınl(ı)glar]* 086**käd** “yetenekli, becerikli, mahir” *k. toyı[nlar]* 094**käl-** “gelmek” *k.-i[p]* 024; *[anç]ulayu k.-miş* 055**käligmä** “gelen” *ken k. üd* 035**kälin** “gelin” *äv k.+[lä]r* 088**k(ä)nt[ü]** “kendi” *k.* 078**k(ä)rgäk** “gerek” *ożugçı k.* 026**ken** “sonra” *k. käligmä üd* 035**kertgünç** “inanç” *söztä k.* 060**keřär-** “gidermek, irtadan kaldırmak” *ämgäkin arıtı k.-gäym(ä)n* 019**kıl[ınç], [kılınç]** “amel” *ädgü [k].* 076; *ädgü k.* 077**kı[z]** “kız” *urı k.* 051**kim** “ki” *bi[rök] k. [kayu tınl(ı)glar]* 086**kirsiz** “temiz, arı” *k. arıg kut kolunmak* 102

kolunmak “(kurtuluşa) ada(n)ma” *kut* k. 102

kolusuz “ölçüsüz” *ülgüsüz* k. 100

kölünülüg “araçlı” *iki* k. 027

könül, [kō]ñül, [kō]ñül “gönül” k. 067; [k]. *ornagı d[y]an* 065; *ulug y(a)rhkançuçı* [k]. 028

könüllüg, [kōñüllüg] “gönüllü, inançlı” *süzök* [k]. 082; [süzök] k. 089

kör-, **kör-**, [kōr]- “bakmak, görmek” k.-gäli *ärklig kuanşi-[im] bodis[(a)t(a)v* 083; [k].- [gäli] [ärklig] *kuanşi-[im] bodis(a)t(a)v* 089; k.-mägäy 054

körgit- “göstermek” *körkin* k.-[ip] 085

körk “görünüş” k.+in *körgit[ip]* 085

köz “göz” k.+int[ä] 050

kş[an] < Toh. A *kşam*, Toh. B *kşām*, Soğd. *kšn* < Skt. *kṣāṇa* “an, lahza, kısa bir an” *bir* k. [üd] 066

kuanşi-im, **kuanşi-[im]** < Çin. 觀世音 *Guanshiyin* “(Bodhisattva) Avalokiteśvara” *körgäli ärklig* k. *bodis[(a)t(a)v* 083; [körgäli ärklig] k. [bodis(a)t(a)v] 090

kunçuy < Çin. 公主 *gongzhu* “prenses” k. *hatun[lar]* 088

kut “kutsallık; kurtuluş” *burhan* k.+ın *bulup* 098; *kirsiz arıg* k. *kolunmak* 102

kutg[a]r- “kurtarmak” [no]ml[a]yu k.-ur 086

kutrul- “kurtulmak” *ozup* k.-up 030

küsü[lüg] “istekli” k. *öñ[lüg]* 068

M

maitre < Soğd. *m ytr k ~ mytr k ~ mytr y* (*maitre*) < Skt. *maitreya* “gelecek olan Buddha” *m.* 033

mäñi “sevinç” *ürüg amıl nırvan* m.+[si] 101

miñ “bin” *m.* *iki yüz* 016

muntag “bunun gibi” *m.* 007, 102

N

nandıke << Skt. *nandika* “kişi adı” [öz]lüg n. 005

nimaşir[i] bæg “kişi adı” n. [b.] 034

nirvan < Soğd. *nyrβn*, Toh. A ve Toh. B *nervām* < Skt. *nirvāṇa* “kurtuluş” üriüg *amıl* n. *māṇi[si]* 101

niyati < Skt. *niyati* “kişi adı” [özlü]g n. 004

nom, [nom] < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (~ Skt. *dharma*) n. *bölök* 041; [n]. [no]ml[a]yu kutg[a]rur 085; n.+ıña boşgutıña 081; kayu n.+lar ärsär 040

[no]ml[a]- “vaaz vermek” [nom] [n].-yu kutg[a]rur 86

O

ogul “oğul, evlat” *aka* o.+ı 051

ol, ol, [ol], [ol] “o, işaret sıfatı; -dIr, kopula” o. *tavr[an]mak* 069; [o]. *tın[l(ı)gla]rka* 084; [o]. *[tınl(ı)glarka]* 090; o. *ärür alp şloklar* 041; [y]örügi o. 072

olur- “(tahta) oturmak” o.-u *y(a)rlık[a]-* 048; o.-u *y(a)r[lıka]-* 047

ornag “ikametgâh” [kö]ñül o.+ı *d[y]an* 065

oz-, oꞑ- “kurtulmak” o.-a 026; o.-up *kuurulup* 030

oꞑugçı “kurtarıcı” o. *k(ä)rgäk* 026

Ö

ölümlüg “ölümlü” ö. *ö[r]tlüg tamuka* 022

öñ[lüg] “biçimli” *küsüşl[üg]* ö. 068

öñtün “önceki” ö. *oꞑugçı* 026

ö[r]tlüg “kızgın” *ölümlüg* ö. *tamuka* 022

ötrü, [ötrü] “sonra” ö. 083; [ö]. 089

özlüg, [özlü]g, [öz]lüg “(saygın rahiplere hitap için) uzun ömürlü” (~ Skt. *āyusmant*) ö. 006; [ö]. 001, 002, 003, 004, 005

P

pras(e)naçi < Toh. A *prasenaji*, Toh. B *prasenacī* < Skt. *prasenajit* “bir kralın adı” *p. elig bāg* 034

S

sakı[nçsız], s[a]kınç[sı]z “temiz bir yürekle” *amranmak* s. 095; *[ä]mgätmək* s. 096

sav “söz” *bo* s.+ıg *äşidi[p]* 020

sämä[k] “orman” *söğütlüg arıg* s.+tä 014

söğü[t] “söğüt” s. 098

söğütlüg “söğütlü” s. *arıg sämä[k]tä* 014

söz “söz” s.+tä *kertgünç* 060

subahu << Skt. *subāhu* “Buddha’nın bir öğrencisinin adı” *[öz]lüg* s. 003

subuți << Skt. *subhūti* “Buddha’nın bir öğrencisinin adı” *[öz]lüg* s. 002

sudane << Skt. *sudhana* “bir kişi adı” s. *baya[gu]* 045

sukı- “(parmak) şıklatmak” *ärñäk* s.-g[ı]nça 023

süzök, [süzök] “temiz, saf” s. *[köñüllüg]* 082; *[s]. köñüllüg* 089

Ş

ş(a)mnanç < Soğd. *şmn nch* < Skt. *śramaṇi* “rahibe” ş. 085

şariputre < Toh. B *śāriputre* < Skt. *śāriputra* “Buddha’nın bir öğrencisinin adı” *tözün bilgä* ş. 020

şlok < Toh. A ve Toh. B *ślok*, Soğd. *şlwk* < Skt. *śloka* “manzume” ş. 041, *alp* ş. 042; *alp ş.+lar* 041

T

tag “dağ” *t.+nıñ* 010

takşut “manzume” *alp t.+ıg* 039

tamu < Soğd. *tm-* “cehennem” *ölümlüg ö[r]tlüg t.+ka* 022

tapıg “saygı, hürmet” *t.+lar* 058

taşt[ın]k “dışındaki” *t. törölärig* 070

tavran- “gayret etmek” *t.-ur* 069

tavr[an]mak “gayret” *t.* 069

täg- “ulaşmak” *t.-ip* 023

tägin-, [tägın]-, [t]ägın- “(saygıyla) yerine getirmek” [t].-älim *t(ä)ñrim* 095; [t].-[äl]im *t(ä)ñri[m]* 098; *t.-[ürlär]* 093

tägür- “eriştirmek, ulaştırmak” *t.-älim t[(ä)ñrim]* 100

te- “demek, söylemek” *ança t.-p t.-di* 052; *t.-p y(a)rılı[kadı]* 019

tet-, [tet]- “(-Ir ekiyle beraber) *tetir* {-DIR} bildirme, kopula” *t.-ir* 071, [t].-ir 070; *törlüg t.-ir* 066, *üçün törö t.-ir* 073

tıdıgsız “engelsiz” *t.* 097

tınl(ı)g, **tınl[ı]g**, [tınl(ı)g] “canlı” *t.+larka* 035; *bi[rök] kim [kayu]* [t].+[lar] 086; *ol [t].+[larka]* 090; [o]l *t.+[la]rka* 084

t(ä)ñri, **t(ä)ñri**, **t(ä)ñri[i]**, **t[(ä)ñri]** “tanrı” *t.+läri* 043; *t.+m* 095; *t.+[m]* 092, 092, 099, 100

toy[n], [toyın] < Çin. 道人 *daoren* “rahip” [t]. 084; *käd t.+[lar]* 094

törlüg, **törlüg**, [tö]rlüg “türlü” *t.* 066, 091; [t]. 078; *ulug t.* 015

törö “olgu” *t. tetir* 073; *taşt[ın]k t.+lärig* 070

tört “dört” *t. tugum beş aź[un]larig* 099

törtünç, **t[örtü]nç** “dördüncü” *t.* 067, 071, 077

tözün “asil, soylu” *t.* 044, 062; *t. bilgä şaripuṭre* 020

tugum “doğum” *tört t. beş aź[un]larig* 099

tumak “kapama” *t.+ları közint[ä]* 050

[t]ur-, [tur]- “durmak, {-Ur} ile bildirme” [t].-ur 075; [t].-ur 077

turgur-, **turgur-**, **[tu]rgur-** “hüküm vermek” *t.-maduk* 075; *t.-mad[uk]* 077; *[t].-maz* 076; *t.-[mı]ş* 076

tükäl, **tükäl**, **tükäl**, **[tü]käl** “büsbütün; mükemmel” *t.* 061; *t. bilgä burhan bahşınıñ y[(a)rılığ]* 021; *[t]. oza* 026; *t. yok ärd[ü]kintin* 029

tükällig “donatılmış olan” *t.+ig* 063

tüz “saf” *t. arıg* 101

U

uladı “ve” *u.* 007, 035

ulug “büyük, ulu” *u. törlüg* 015, *u. y(a)rılıkançuçı [kö]ñül* 028, *agır u.* 059

unaçı “tam” *u. [a]mtı* 029

upasanç < Soğd. *wps'nch* ~ *wps'nch* < Skt. *upāsikā* “mümine” [*upase*] *u.* 085

[**upase**] < Soğd. *wps'k* ~ *wps'k* < Skt. *upāsaka* “mümin” [*u*]. *upasanç* 085

urı “erkek” *u. k1[z]* 051

uzatı “daima” *u.* 057

Ü

üçün, **[ü]çün** “için” *ü.* 073; *anı [ü]*. 079

üçünç “üçüncü” *ü.* 076

üd, **[üd]** “zaman” *bir kş[an] [ü]*. 066; *ken käligmä ü.* 035

ülgüsüz “ölçüsüz” *ü. kolusuz* 100

ürüg “sakin” *ü. amul nirvan mäñi[si]* 101

üstünki “en üstün” *ü.* 056

üzä “ile” *ü.* 047; *burhan bahşınıñ y[(a)rılığ]* *ü.* 022

üzäki “üzerine” *ü.* 097

Y

yaltrık “ışık” *y(a)rukrak y.* 013

yañlıg “bu şekilde” *antag y.* 084

y[(a)rlıg] “ferman” *burhan bahşınıñ y.+[i]* 021

y(a)rlıka-, **y(a)rlık[a]-**, **y(a)rılı[ka]-**, **y(a)r[lıka]-** “buyurmak” *oluru y.* 047; *oluru y.* 048; *tep y.-[di]* 019; *y.-mış* 040; *y.-p* 046

y(a)rlıkançuçı “merhametli” *ulug y. [kö]ñül* 028

[y(a)ruk] “parlak” *[y]. yaşuk* 092

y(a)rukruk “daha parlak” *y. yaltrık* 013

yaşuk “ışık, parlak” *[y(a)ruk] y.* 093

yetgür- “eriştirmek” *y.-gäli küsüşl[üg] öñ[lüg]* 068

yıltız “kök, esas” *y.* 072

yıñak “taraf” *y.+ın* 011

ymä “dahi, da, de” *y.* 020

yok “yok, mevcut değil” *tükäl y. ärd[ü]kintin* 029

yokadur- “yok ettirmek” *y.-ur* 079

yorık “yaşayış” *ç(a)hşap(a)tlıg y.+ıña* 082

[y]örüg “tefsir” *[y].+i ol* 072

yüz “yüz” *miñ iki y.* 016

Sonuç

Eski Uygurca ile kaleme alınmış altı fragman temelinde hazırlanan bu yazının sonuçları şöyle sıralanabilir: (1) Bu yazı ile birlikte 102 satır hacminde daha evvel neşredilmemiş Eski Uygurca dil verisi araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. (2) Çalışma neticesinde ortaya çıkan sözlükte 191 madde başı belirlenmiştir. Bunlardan 26’sı (% 13,61) fiil kök veya gövdesi iken, 165’i (% 86,88) isim ve isim soylu sözcüktür. (3) Kurgulanan metinde 27 alıntı sözcük tespit edilmiştir. Bunlardan 20’si Sanskritçe (% 10,47), 4’ü Çince (% 2,09), 2’si Soğdca (% 1,04), 1’i Toharca (% 0,52) ve 1’i de Moğolca (% 0,52) kökenlidir. Alıntı sözcüklerin metnin geneline oranı ise % 14,65’tir. (4) Bu yazıda tespit edilen Sanskritçe kökenli 20 alıntı sözcük söz konusu olduğunda ise, 5’i (% 25) Toharca veya Soğdca üzerinden, 4’ü (% 20) Toharca üzerinden, 6’sı (% 30) Soğdca üzerinden, 5’i de (% 25) herhangi bir ara dil olmadan doğrudan

Sanskritçeden Eski Uygurcaya geçmiştir. Bu çalışma ile Eski Uygur sahasına çeviri yazılı metinler aracılığıyla küçük bir katkı sunulmak istenmiştir.

Kısaltmalar ve İşaretler

©	pothī deliği
*	madde başı
...2	ikileme
bk.	bakınız
Çin.	Çince
ETü.	Eski Türkçe
EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
JEBD	<i>Japanese-English Buddhist dictionary</i>
krş.	karşılaştırınız
Moğ.	Moğolca
o. F.	ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir işaret mevcut değil]
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti

Etik Kurul İzni Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Bu yazı TÜBA-GEBİP tarafından desteklenmiştir.

Kaynaklar

- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged. Vol. 1-2.* Rodopi.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish.* Oxford at the Clarendon Press.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary. Vol. II: Dictionary.* Yale University.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation. A functional approach to the lexicon. Vol. I-II.* Harrassowitz.
- Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin grameri* (Mehmet Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gharib, Badrazzaman (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English.* Farhangian.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English dictionary. Part I-II. 2nd edition.* Kelly and Walsh.
- Hirakawa, A. (1997). *Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary.* Reiyūkai.
- JEBD = *Japanese-English Buddhist dictionary* (1979). Daitō Shuppansha.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary.* Oxford University.
- Nadalyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. & Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar’.* Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65 (2), 243-311.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A.* Státnĭ Pedagogické Nakladatelství.
- Rhys Davids, T. W. & Stede, W. (1921-1925). *The Pali text society’s Pali-English dictionary.* Pali Text Society.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6.* Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-.* Steiner.

- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık*. Steiner.
- Soothill, W. E. & Hodous L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler* (Tez No.122582) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig: Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. 1. Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen. 2. Analytischer und rückläufiger Index*. Akademie-Verlag.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Universitätsverlag Göttingen.

Elektronik Kaynaklar

- U 1422 (T I): A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1422seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1422seite2.jpg> [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- U 1470 (o. F.): A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1470seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1470seite2.jpg> [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- U 1471 (T I 185): A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1471seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1471seite2.jpg> [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- U 1498 (T I α): A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1498seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1498seite2.jpg> [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- U 3122 (T II Y 59): A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3122seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3122seite2.jpg> [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- U 3159 (T III 218.500 / T III 218): A1-A2 sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3159seite2.jpg> B1-B2 sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3159seite1.jpg> [Erişim tarihi: 10.11.2022]

- URL-01:https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001918 [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- URL-02:https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001773 [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- URL-03:https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001777 [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- URL-04:https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001796 [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- URL-05:https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001115 [Erişim tarihi: 10.11.2022]
- URL-06:https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001935 [Erişim tarihi: 10.11.2022]